

Tézisgyűjtemény

Hajdú András

Radikális jobboldal és új nacionalizmus

**A radikális jobboldal mint válasz
a nemzetállami szuverenitást érő kihívásokra
egyes nyugat-európai országokban**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Prof. Dr. Lánczi András

Budapesti Corvinus Egyetem, Rektor, Egyetemi tanár

Társtémavezető:

Dr. Dúró József

**Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi, Politikai és Regionális Tanulmányok Intézet,
Politikatudományi Tanszék, Egyetemi adjunktus**

Budapest, 2020

Budapesti Corvinus Egyetem
Nemzetközi, Politikai és Regionális Tanulmányok Intézet
Politikatudományi Tanszék

Tézisgyűjtemény

Hajdú András

Radikális jobboldal és új nacionalizmus

**A radikális jobboldal mint válasz
a nemzetállami szuverenitást érő kihívásokra
egyes nyugat-európai országokban**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Prof. Dr. Láncki András

Budapesti Corvinus Egyetem, Rektor, Egyetemi tanár

Társtémavezető:

Dr. Dúró József

**Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi, Politikai és Regionális Tanulmányok Intézet,
Politikatudományi Tanszék, Egyetemi adjunktus**

© Hajdú András

Tartalom

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása.....	4
2. A felhasznált módszerek	7
2.1. Kutatási kérdés és hipotézisek	7
2.2. Módszertan	7
2.3. Az esetek kiválasztása	8
2.4. Az adatok forrása, gyűjtése és feldolgozása	10
3. Az értekezés eredményei	13
3.1. A nemzetállami szuverenitás mint központi kérdés	13
3.2. Az újnacionalizmus mint politikai válasz.....	14
3.3. Hogyan válik az újnacionalizmus politikai programja a nemzeti politikai konfliktus rendszerek részévé?	18
4. Főbb hivatkozások	20
5. A témakörrel kapcsolatos saját (illetve társszerzős) publikációk jegyzéke	23
5.1. Tudományos könyvfejezet.....	23
5.2. Referált szakmai folyóirat	23
5.3. Konferencia előadások	24

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

Az 1980-as évek második felétől Nyugat-Európa számos országában értek el választási sikereket olyan pártok, amelyek a bevándorlás és a multikulturális társadalom modelljének elutasítását hirdették, élesen szembe fordulva a II. világháború utáni időszakot meghatározó politikai elittel. Az új pártok elnevezése közel két évtizeden át központi kérdésként jelent meg az irodalomban. A politikatudomány képviselői sincsenek egységes állásponton hogyan kell ezeket a pártokat nevezni és pontosan mely pártok sorolhatók a körükbe, a politikusok és a média képviselői pedig sok esetben önkényesen, érdekeik szerint használják a politikai fogalmakat, ami nem könnyíti meg az érintett pártok körének meghatározását. A pártok besorolása, a pártcsalád határainak megállapításához segítséget jelent, hogy 2015 júniusában új képviselőcsoport alakult az Európai Parlamentben, a Nemzetek és Szabadság Európája (*Europe of Nations and Freedom*, ENF), amely olyan pártok együttműködése révén jött létre, amiket a politikatudomány, a média és a politikusok (az érintett pártok politikusainak jelentős része is) egyaránt a kortárs európai pártrendszerek jobbszélére helyeznek. A frakció keretében együttműködő pártok a 2019-es EP-választás után Identitás és Demokrácia (*Identity and Democracy*, ID) néven alakítottak nagyobb létszámú képviselőcsoportot.

A radikális – szélsőséges terminológiai vita (Norris, 2005:43-46; Mudde, 2007:11-62; Kitschelt, 2007:1178-1181; Bíró Nagy et al., 2011:7-11; Dúró-Hajdú, 2020:15-18) mellett már az 1990-es években határozott figyelem irányult a pártok szavazóira is. Miután az új szereplők nem tűntek el – sőt a tárgyalt pártok támogatottsága az 1990-es években növekedett, köre pedig kibővült – a pártok iránti kereslet okai kerültek a kutatók érdeklődésének középpontjába.

A radikális jobboldali pártok első választási sikereinek hatására megszülettek a pártcsaláddal foglalkozó első komparatív munkák (Betz, 1994; Kitschelt-McGann, 1995). Az 1990-es évektől kezdődően a témának szerteágazó irodalma alakult ki, a 2000-es évekre az egyik központi tárgyává vált a pártokkal, választói magatartással foglalkozó kutatásoknak (Kitschelt, 2007:1176-1177). A 2010-es években az irodalom már exponenciálisan bővült, amihez hozzájárult, hogy összekapcsolódott a populizmus és az európai demokráciamodellek értelmezési vitáival.

Az eddig publikált kutatásoknak köszönhetően a strukturális elemekről sok részlet ismert: megváltozott a politikai környezet és a média, átalakult a gazdasági élet, a II. világháború és a Szovjetunió összeomlása után kialakult nemzetközi keretek megkérdőjeleződtek. A választók gazdasági státuszának, valamint szocio-kulturális jellegzetességeinek változásával, vagyis a keresleti oldal átalakulásával foglalkozó kutatások ok-okozati kapcsolatrendszer formájában

annak a magyarázatára törekedtek, hogy kik és miért szavaznak a radikális jobboldalra. A történelmi hagyományok vizsgálata (von Beyme, 1988), a populista kihívás megfogalmazása (Mény – Surel, 2002) és a választóközönség részletes elemzése (Kitschelt – McGann, 1995; van der Brug et al., 2000; Lubbers et al., 2002) jelentősen bővítette az irodalmat, amely bemutatta a radikális jobboldali szavazók szociális, gazdasági, pszichológiai jellegzetességeit. A szavazók iránti kiemelt érdeklődés nem elválaszthatatlan a kortárs politikatudomány általános jellegzetességeitől. A demokrácia politikai tudásának célja a szavazatmaximalizálás, aminek feltétele annak ismerete, miként reagálnak a szavazók a különböző politikai eseményekre. A kortárs politikatudományt uraló módszertan célja, hogy a politikai folyamatokat modellekké egyszerűsítse, ezáltal a választók viselkedését megismerhetővé és kiszámíthatóvá, végső soron irányíthatóvá tegye (Lánczi, 2004:13-16). A radikális jobboldali szavazók iránti kiemelkedő érdeklődés végső célja ennek mentén, hogy a radikális jobboldali pártokra adott szavazatok okát feltárják és ezek mentén képesek legyenek előre jelezni – illetve a rivális politikai szereplők szempontjából megakadályozni – a tárgyalt pártok választási sikereit (Daigle et al., 2019:93-102).

Annak a kérdése, hogy a radikális jobboldali pártok miként épülnek politikai konfliktusok struktúrájára, hogyan válnak mélyebb társadalmi ellentétek kifejezőivé és hordozóivá, eddig az irodalomban másodlagos szerepet kapott a választói magatartás kutatása mögött. Bár a törésvonal-elméletek legújabb generációjában központi szerepet kap a bevándorlás kérdésének megítélése (Kriesi et al., 2008), azonban az erre épülő kutatások is elsősorban a választók attitűdjeire (Givens, 2005), a politikai napirend alakulására (Ellinas, 2010) és más politikai szereplők – elsősorban pártok és kormányok – reakciójaként érkező közpolitikai intézkedésekre (Biard, 2019) helyezik a hangsúlyt.

A pártrendszerben hosszabb időn keresztül jelenlét, tartós beágyazódás azonban felveti annak a kérdését, hogy valóban „csak” a bevándorlásra érkező reakcióként értelmezhetőek a radikális jobboldali pártok, vagy a XXI. századra sokkal összetettebb jelenségként mélyebb társadalmi és politikai konfliktusok megjelenítőivé váltak. A modern társadalomtudomány kialakulása óta szoros kapcsolatot feltételez a gazdaság és a társadalom, ezen keresztül pedig a gazdaság és politika működése között (lásd Marx és Weber). A történelmi távlatokban is létező, politikai strukturáló erővel bíró konfliktusok leírásának egyik legismertebb és legelterjedtebb kísérletét Lipset és Rokkan klasszikus törésvonal-elmélete (Lipset – Rokkan, 1967) jelenti. A törésvonal-elmélet tovább élő népszerűségét többek között az adja, hogy – a kritikák ellenére – olyan elméleti keretekkel került megfogalmazásra, amelyek lehetőséget nyújtanak a társadalmi, gazdasági környezetben zajló változásokra reagáló revíziójára. Amennyiben elfogadjuk a

törésvonal-elmélet alapjait, akkor a környezet változása a politikát strukturáló konfliktusok tartalmát, egy idő után pedig a szereplők körét is jelentősen módosíthatja. A strukturális változások leírása pedig megteremti az elemzési keretet az új környezethez alkalmazkodó politikai szereplők, elsősorban a pártok elemzéséhez.

A klasszikus törésvonal-elmélet elsősorban a tágabb értelemben vett Nyugat pártrendszereinek struktúráját írta le és adott magyarázatot jellegzetességeire, amely elválaszthatatlan a kapitalizmus kialakulásának és politikai jelentőségének kérdésétől. A klasszikus politikai gazdaságtan szerzői (pl. Ricardo, Smith) számára a modern kapitalizmus már röviddel kialakulását követően olyan komplex jelenségnek tűnt, amely a korábbi időszakok gazdasági rendszereitől eltérően a gazdaság szféráján túl a politikát, az élet más területeit szabályozó intézményeket és a morális elveket is meghatározza.

A gondolat, miszerint a nagy gazdasági folyamatok határozzák meg a politikát és a nagy gazdasági változások szükségszerűen drasztikus politikai változáshoz vezetnek, nem tűnt el a politikatudományból. A globálissá vált gazdaság átalakulása, a robotizáció és az informatika széleskörű elterjedése az idézett logika szerint nem csupán a kapitalista gazdaság, hanem a politikai erőviszonyok megváltozását is eredményezi. A szolgáltató szektor bővülése és differenciálódása új társadalmi szerkezetet (posztindusztriális társadalom), ennek révén pedig új politikai környezetet teremtett a 2000-es évekre (Oesch, 2006; Ares, 2020).

Dolgozatomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy miként viszonyulnak a radikális jobboldali pártok a klasszikus és az újabb elméletek által meghatározott törésvonalakhoz? Mi az, amit a teljesen eltérő politikai környezetből, eltérő történeti múlttal érkező pártok közösen képviselnek? Retorikai szinten képviselik ezeket a konfliktusokat, esetleg jóval szorosabb, szervezeti és szocio-kulturális kapcsolat fűzi őket társadalmi ellentétekhez?

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához a kínálati oldal, vagyis maguknak a radikális jobboldali pártoknak és pártrendszereiknek vizsgálata nyújthat segítséget. A disszertáció háttérét biztosító, radikális jobboldallal foglalkozó kutatásaimról korábban 9 könyvfejezet, 5 folyóiratcikk és 10 konferencia előadás keretében számoltam be (lásd 5. pont). A Politikatudományi Doktori Iskolában folytatott tanulmányaimat megelőzően MA szakdolgozatomban a karizmatikus vezetés és a radikális jobboldal kapcsolatáról írtam.

2. A felhasznált módszerek

2.1. Kutatási kérdés és hipotézisek

A dolgozat kutatási kérdése, valamint hipotézisei a 2015-ben létrehozott ENF, 2019-től pedig ID nevet viselő EP-frakció keretei között együttműködő radikális jobboldali pártokra vonatkoznak. A frakció és tagjai vonatkozásában a politikatudomány és a gyakorlati politika világában sem kérdőjelezte meg senki, hogy a *mainstream* állásponttól markánsan jobbra helyezkednek el. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy rendkívül eltérő nemzeti politikai rendszerekben tevékenykednek, valamint a pártok egyedi karaktere, működése is számos ponton különbözik. A hipotézisek a vizsgált pártok elitjére vonatkoznak, segítségükkel azt vizsgálom, hogy a kiválasztott pártok elitje mennyire tükrözi azokat a konfliktusokat, amelyek meghatározzák a radikális jobboldali pártok programját, karakterét.

- Kutatási kérdés (RQ): Mi az, amit az eltérő politikai környezetből, eltérő történeti múlttal érkező, az ENF/ID frakció keretében együttműködő radikális jobboldali pártok közösen képviselnek?
- Hipotézis 1 (H1): A radikális jobboldali pártok számára az Európai Parlament és a közös európai intézmények másodlagos politikai arénának számítanak, ezért politikusaik köre heterogén, felxibilis, gyorsan változó.
- Hipotézis 2 (H2): A radikális jobboldali pártok a nativista felfogás miatt etnikailag homogén, a nemzetállam területén született politikai elittel rendelkeznek.
- Hipotézis 3 (H3): A gazdasági átalakulás és a munkás szavazók viselkedésének megváltozása következtében megváltozik a radikális jobboldali pártok elitje, és munkás háttérű képviselők jelennek meg választott tisztségviselőik körében.
- Hipotézis 4 (H4): A reurbanizáció következtében új város-vidék törésvonal alakul ki, amely esetében a radikális jobboldali pártok a vidéki pólust képviselik.

2.2. Módszertan

A disszertáció módszertani alapját egy makrokvalitatív technika, a legkülönbözőbb esetek elve (*most different cases*) képezi, amely a komparatív politikatudomány elterjedt kvalitatív módszertana. A komparatív elemzések többnyire arra a következtetésre jutnak, hogy a hasonló kimenetek hasonló okokra vezethetők vissza. A kimenetek azonban a leggyakrabban okok kombinációjából születnek, a társadalmi élet, különösen makropolitikai szinten azonban olyan komplex ok-okozati kapcsolati hálót képez, ami csak korlátozottan ragadható meg az

adatelemzés konvencionális eszközeivel. A kvalitatív komparatív módszerek, így a legkülönbözőbb esetek elve is, holisztikus és alkalmazkodó jellegűek, ezért jól illeszkednek a sokváltozós, kevés esetre fókuszáló kutatásokhoz (Jackson, 2003:717-719). Ez a módszertani irányzat rendkívül különböző esetek összehasonlítását tűzi ki célul, amely során azon közös elemeket keresi, amelyek általános folyamatokra mutathatnak rá, függetlenül a nemzeti sajátosságoktól és adottságoktól. Ez a módszertan lehetővé teszi a politikai rendszernél kisebb elemek, egyéni szereplők összehasonlítását is (Przeworski – Teune, 1970; della Porta, 2008:215-216).

Írásom pártokról szól, megfigyelési egységeimet pártok jelentik, amelyekről adatokat fogok gyűjteni és rájuk vonatkozó konkrét megállapításokat fogok tenni. A meghatározott populációból nem valószínűségi, szakértői mintavételi eljárást alkalmaztam az elemzés tárgyát képező esetek, valamint a kontroll eset kiválasztása során.

Az esettanulmányok feldolgozása során kiemelt figyelmet fordítottam a nemzeti politikai környezet megismerésére, amiben a vizsgált pártok megjelentek és történetük összefonódott környezetük változásaival. Az esettanulmányokat tartalmazó fejezetek az adott folyamattal, továbbá politikai következményeinek bemutatásával kezdődnek, ezáltal megismerjük azokat a strukturális kereteket, nemzeti kapitalizmus-modelleket, valamint azok változását, amelyekben a kiválasztott pártok tevékenykednek. Ezt követi a radikális jobboldali párt álláspontjának bemutatása, majd annak vizsgálata, hogy az ennek következtében kialakult konfliktus hogyan illeszkedik a politikai rendszerbe, törésvonalnak tekinthető-e. Szerkezet tekintetében a reurbanizáció fejezete (dolgozat 7. fejezete) különbözik a megelőző három témakörtől, nem tartalmazza a vizsgált országok olyan részletes bemutatását mint az európai integráció, migráció és gazdasági átalakulás folyamatával foglalkozó fejezetek. Ezt a megoldást a területi korlátok mellett az indokolta, hogy a modern városfejlődés negyedik szakasza (lásd dolgozat 6.1. alfejezete) olyan, a globális gazdasághoz kapcsolódó folyamat, amely eddigi ismereteink szerint jóval általánosíthatóbb jegeket mutat a nyugati országokban a másik három folyamatokhoz képest, amelyeket a nemzeti sajátosságok sokkal inkább befolyásolnak.

2.3. Az esetek kiválasztása

A alapsokaságot a 2015-ben alakult Nemzetek és Szabadság Európája európai parlamenti képviselőcsoportba tartozó pártok tagjai jelentették. A frakció meghatározó tagjai nyugati pártok voltak, azon belül is elsősorban a mag-Európa államait képviselték (lásd 1.5. alfejezet). Ez a jellegzetesség 2019-ben, az ID frakció alakulásakor sem változott meg.

Az ENF frakcióban a posztkommunista országok pártjai közül egyedül a lengyel Új Jobboldal Kongresszusa (*Kongres Nowej Prawicy*, KNP) két EP-képviselője volt jelen, amely rövid története és egyetlen választási sikere (2014 EP) miatt nem tűnt alkalmasnak a többi párttal történő mélyebb összehasonlításra. A független brit képviselő szintén nem tekinthető olyan politikai szereplőnek, aki érdemi hatással bírt volna akár nemzeti politikai rendszerére, akár a frakció működésére. A brit UKIP csak néhány képviselővel, a párt belső hatalmi harcainak eszkalálódását követően, a 2014-2019-es ciklus utolsó szakaszában csatlakozott a képviselőcsoportozáshoz és soha nem tudott kilépni korábbi vezetője, Nigel Farage árnyékából, amit a 2019-es választási eredmények is igazoltak.

A Ligát azért nem került a részletes elemzésre kerülő esetek körébe, mert a párt múltja, kulturális gyökerei szempontjából nagyon sok hasonlóságot mutat a regionális pártcsalád tagjaival, emiatt besorolása a 2010-es éveket megelőzően vitatott volt, többek között Ignazi is határesetnek tekintette (Ignazi, 2006:61). Bár Salvini vezetésével a párt korábbi észak-olaszországi karakterén enyhített, a regionalista karakterelemek nem tűntek el teljesen. A Flamand Érdek szintén sok hasonlóságot mutat a regionalista mozgalmakkal, ugyanakkor a párt elsősorban etnikai alapon hirdeti a flamand szeparatista nacionalizmust. Bár az 1990-es években a bevándorlásellenes retorika került előtérbe, a VB végső célja továbbra is egy önálló flamand állam létrehozása. Ezek az ideológiai viták az 1990-es években még konfliktusokat generáltak a radikális jobboldalon belül (lásd 1.4.1 alfejezet), amelyeket azonban fokozatosan háttérbe szorítottak a közös ellenségképek: az európai integrációt szorgalmazó elit és az Európán kívüli bevándorlók.

Az alapsokaságból végül három párt került kiválasztásra: FN/RN, PVV, FPÖ. A kontroll esetet az AfD jelenti, amely teljes mértékben, valamennyi EP-képviselőjével 2019-ben csatlakozott a radikális jobboldali szövetséghez, az Identitás és Demokrácia névvel folytatódó együttműködéshez. A 2014-2019-es európai parlamenti ciklus során mind a négy párt ugyanabban az évben, 2017-ben indult nemzeti parlamenti választáson.

Bár a négy kiválasztott ország egyaránt a mag-Európa részének számít, mégis számos olyan egyedi jellegzetességgel rendelkeznek, ami miatt önálló kapitalizmus variációnak, önálló nemzeti rendszernek tekinthetőek. Franciaország az unitárius állam tankönyvi példajaként szokott szerepelni, amely mellett további jellegzetessége, hogy a piaci keretek megtartása mellett kiterjedt állami szerepvállalás jellemzi gazdasági életét. Félelnöki kormányformája szintén egyedi, a II. világháború utáni körülmények következtében alakult ki. Hollandia szintén unitárius állam, államformája azonban monarchia, kormányformája pedig parlamentáris. A francia politikai élet markáns versengő jellegével szemben a konszenzusos demokrácia

ideáltípusának tekintik. Ausztria az előző két állammal szemben föderális köztársaság, amelynek 1945 utáni életét a politikai elit és az érdekszervezetek szoros összefonódása, az erőforrások politikai alapon történő elosztása határozta meg. Bár a korporatív struktúrákat komoly kritikák és kihívások érték, erejük a 2000-es években is markáns maradt. Németország föderális szerkezetével, kancellári kormányformájával, a szociális piacgazdaság 1945 utáni kiépítésével a kontinens speciális politikai rendszere, amely 1990 után az Európai Unió vezető hatalmává vált. Ez ugyanakkor azt is eredményezte, hogy az országot érő kihívások, az ország pozíciójával és sikerességével kapcsolatos kérdések az EU-ra, valamint a többi tagállamra is komoly hatást gyakorolnak.

A nemzeti modellt meghatározó sajátosságok a politikai versenyre, továbbá annak szereplőire is komoly befolyást gyakorolnak. Ezért a kiválasztott pártok karaktere, története és hazai pártrendszeren belüli pozíciója is jelentősen különbözik. Az FN/RN a pártcsaláddal foglalkozó kutatók döntő többsége szerint a radikális jobboldal prototípusának tekinthető. Erős, hierarchikus szervezettel rendelkezik, azonban annak ellenére is politikai elszigeteltséggel küzd, hogy Marine Le Pen elnöksége alatt a jobboldal legerősebb pártjává vált. A PVV a pártelnök, Wilders személyes politikai projektje, amely Wilders előélete alapján átalakult pártnak tekinthető. Liberális gyökerekkel rendelkezett, majd fokozatosan egyre markánsabb iszlám- és elitellenes álláspontot fogalmazott meg. Egy rövid ideig (2010-2012 között) kisebbségi kormány támogatójaként komoly befolyással bírt a kormányzati tevékenységre, 2012 után azonban elszigetelődött a holland pártrendszerben. Az FPÖ Ausztria egyik legmélyebb gyökerekkel rendelkező pártja, gyakorlatilag közvetlen szálon kapcsolódik az 1848-as forradalmakhoz és a nagynémet egység gondolatához. Bár gyakran konfrontálódik az osztrák pártrendszer más szereplőivel, az előző két párttal ellentétben nemzeti pártrendszerében elfogadott szereplő, amely több – helyi, tartományi, szövetségi – szinten, bal- és jobboldali irányba egyaránt koalícióképes.

A kontroll eset az AfD, amely új politikai szereplőnek tekinthető (2013-ban alakult), szervezeti felépítése, belső működése egyaránt jelentősen eltér a korábbi pártoktól. A német pártrendszerben izolált szereplőnek számít, ennek ellenére a politikai napirendre gyakorolt hatása jelentős, megjelenése pedig a pártrendszer működését, koalíciókötési lehetőségeket is alapvetően változtatta meg.

2.4. Az adatok forrása, gyűjtése és feldolgozása

Munkám elsősorban elméleti kérdésekre fókuszál, ezért analitikus és politikaelméleti megközelítésre épül. Ezek kiegészítéseként, alátámasztásaként alkalmaztam tartalomelemzést,

meglévő statisztikák elemzését és a kiválasztott pártok politikai elitjének szocio-demográfiai karakterének elemzését. A tartalomelemzést párt dokumentumok, pártvezetők személyes írásainak (memoárok, program-könyvek) esetében alkalmaztam. A meglévő statisztikai adatok elemzése korábbi, már publikálásra került adatok és eredmények rendszerezését, értelmezését segítette. A kutatás tárgyát képező négy párt politikai elitjének elemzését, a rájuk vonatkozó adatok és következtetések összevetését a szakirodalomban elfogadott álláspontokkal azért tartom fontosnak, mert segítséget nyújtanak annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy mennyire mélyek azok a politikai konfliktusok, amelyeket a radikális jobboldali pártok megjelenítenek, mennyire fejezik ki a klasszikus és az új törésvonalakat.

Bartolini és Mair (1990), valamint Róna (2008) definíciója alapján az olyan politikai konfliktusokat tekintem törésvonalnak, amelyek empirikus (tartós szocio-demográfiai különbségek a pártok szavazótáborai között), normatív (a társadalmi csoportok adott konfliktussal kapcsolatos értékei is markánsan különböznek) és szervezeti (a pártok elitjének szocio-kulturális jellege megfelel a pártok konfliktusban elfoglalt helyzetének) szinten egyaránt azonosíthatók. A törésvonal jelenléte szükséges ahhoz, hogy egy-egy párt kapcsán kijelenthessük, valamely társadalmi csoport képviselője. A szocio-demográfiai adatok forrását a nemzeti és EP-parlamenti honlapokon, illetve a pártok saját internetes felületein elérhető adatok jelentették. Ezek mellé kiegészítésként más kutatások eredményeit, valamint másodlagos forrásokat (pl. interjú, riport) használtam. A szervezeti szint vizsgálatát azért tartottam kiemelten fontosnak, mert a szavazótáborok szocio-demográfiai és ideológiai jellegzetességeiről már viszonylag sok részlet ismert, ugyanakkor a radikális jobboldali pártok elitjére, különösen a pártvezetők alatti szintre jóval korlátozottabb figyelem irányult eddig. Ezért a törésvonalak és a radikális jobboldali pártok kapcsolatának kutatása szempontjából ez a terület kínálta a legtöbb új, feltárássra váró részletet.

A programok tartalomelemzését, a statisztikai és szocio-demográfiai adatok elemzését kutatásom során három terepkutatással egészítettem ki. 2015 októberében a bécsi tartományi és önkormányzati választás, 2017 áprilisában a francia elnökválasztás első fordulójának, 2017 októberében pedig az osztrák szövetségi parlamenti választás kampányába nyertem betekintési lehetőséget.

A dolgozatban négy folyamatot vizsgáltam meg: európai integráció, migráció, gazdasági átalakulás és reurbanizáció. Az irodalomban elterjedt megoldástól eltérően nem országspecifikus, egy-egy országban működő pártra fókuszáló esettanulmányokat készítettem, hanem az egyes fejezetek keretében az adott folyamatot vizsgáltam meg a négy párt vonatkozásában. A fejezetek annak elemzésével kezdődtek hogyan alakult az adott politikai

konfliktus a kiválasztott országokban, milyen befolyást gyakorolt a pártrendszerre. Ezt követte annak bemutatása hogyan reagált erre a helyzetre az érintett radikális jobboldali párt, továbbá hogyan jelentkezik a vizsgált konfliktus a politikai- és pártelit szintjén. Ez utóbbi szempont azért bírt kiemelt jelentőséggel, mert a dolgozat elméleti háttérét a törésvonal-elméletek képezték.

3. Az értekezés eredményei

A dolgozat kutatási kérdése az volt, hogy mi az, ami a rendkívül eltérő gyökerekkel rendelkező és különböző nemzeti politikai rendszerekben tevékenykedő radikális jobboldali pártokat összekapcsolja. Mi az, amit közösen képviselnek? A négy párt programja azt hirdeti, hogy a nemzeti szuverenitást érő globális kihívásokat, az új társadalmi konfliktusokat nemzeti hatáskörben, lokális megoldásokkal lehet a leghatékonyabban kezelni. Ennek értelmében a nemzetállamot kell megerősíteni és átalakítani annak érdekében, hogy ismét képes legyen nemzetépítési projektet végrehajtani, a korábbi széteső keretek helyére új közösséget építeni. Ez az új, nemzetállami szerepet felértékelő, a nemzetállamot mint politikai közösséget újjáépíteni kívánó politika képezi az új nacionalizmus ideológiai alapját.

3.1. A nemzetállami szuverenitás mint központi kérdés

A dolgozat konklúziója, hogy a négy vizsgált folyamatot (európai integráció, migráció, gazdasági átalakulás és globalizáció, reurbanizáció) a dolgozatban elemzésre kerülő radikális jobboldali pártok egyaránt a nemzetállami szuverenitást korlátozó, fenyegető hatásként értelmezik. Ez némileg eltér az irodalomban korábban elterjedt és általánosnak tekintett állásponttól.

Az európai integráció ilyen módon történő értelmezése nem jelent újdonságot. A migrációt viszont eddig elsősorban etnikai, kulturális szempontok mentén próbálták értelmezni, és a nemzeti szuverenitással kapcsolatos jelentősége háttérbe szorult. Kutatásomban azonban arra a következtetésre jutottam, hogy a migráció is egyre inkább a szuverenitás szempontjából jelentkezik problémaként a nyugat-európai radikális jobboldali pártok körében. A harmadik és negyedik folyamat pedig számos ponton összefonódik, ugyanis az tapasztalható, hogy ahonnan a globális tőke hiányzik vagy ahonnan távozik, ott a középosztályosodás folyamata véget ér. Ennek következtében a különböző területfejlesztési, közpolitikai programok elindítása és végrehajtása korlátokba ütközhet, továbbá a globális tőke, globális vállalatok igényeihez kötődhet, ami végső soron szintén értelmezhető szuverenitás problémaként.

A kortárs európai politikai rendszerekben három álláspont alakult ki, amelyek valamilyen választ fogalmaznak meg erre a problémára. Az első szerint amennyiben a nemzet és a nemzetállam a modernitás konstrukciója, akkor a posztmodern korban – amikor a korábbi kapitalista gazdaság alapjai egyébként is megváltoztak – új alapokat lehet teremteni a politikai közösségek számára. A poszt nacionalista álláspont hívei szerint a klasszikus nemzetállamot érő kihívások (pl. gazdasági globalizáció, migráció, klímaváltozás) arra világítanak rá, hogy a

nemzetállam alkalmatlan keret az aktuális kihívások kezelésére, „az ideje lejárt”, az új helyzetben új közösségi formák fognak megoldást jelenteni az emberek problémáira. A második út a kivárást képviseli, amit többnyire a gyűjtőpárti stratégiát követő néppártok jelenítenek meg. Adnak valamilyen reakciót a nemzeti szuverenitás kérdésére, azonban a nemzetközi folyamatokkal és mainstream állásponttal szembe fordulni nem kívánnak, a néppárti jelleg miatt nem is igazán tudnak.

A harmadik álláspontot a disszertációban vizsgált pártok programja képviseli, amelynek központi üzenete, hogy a nemzetállami kompetenciákat, szuverenitást újból meg kell erősíteni annak érdekében, hogy az állam újra képes legyen identitást és közösséget építeni. Olyan politikai közösséget, ahol létezik egy domináns nemzet-felfogás, ami nem feltétlenül etnikai, hanem kulturális alapon (pl. FPÖ álláspontja az egykori Monarchia nemzetiségeiről, PVV külföldi partnerrel élő politikusai) fogalmazzák meg. A radikális jobboldali pártok szerint ezt a célt akadályozza az Európai Unió jelenlegi formája, amely a tagállamok szuverenitását nem csupán önmagában korlátozza, hanem olyan folyamatok (pl. decentralizáció) és szervezetek (pl. NGO-k, transznacionális vállalatok versenytorzító tevékenysége elleni korlátozott fellépés) számára nyit teret, amik szintén csökkentik egy-egy ország központi kormányának mozgásterét. Ugyanez a logika határozza meg fenyegetésként az iszlámot és a világgazdaság átalakulását. A gazdasági nacionalizmus, protekcionizmus – amely a nemzeti hagyományokhoz igazodva bal- és jobboldali közpolitikai intézkedések megfogalmazásához is vezethet – szintén a szuverenitáshoz, nemzetállami újjáépítéshez, valamint a globális tőke mozgás és a városok átalakulása következtében érzékelt népesség mozgások (pl. hagyományos közép- és alsó-középosztály kiszorulása a nagyvárosokból, vidék elöregedése és elszegényedése) megakadályozásának elképzeléséhez kapcsolódnak. Ezt az álláspontot neveztem újnacionalizmusnak a dolgozatban.

3.2. Az újnacionalizmus mint politikai válasz

Az állami szerepvállalás fokozatos – gazdasági és szocializációs téren egyaránt zajló – visszaszorulása, a határok lebontása, a nemzetközi környezet hidegháború utáni átalakulása olyan új versenyhelyzetet teremtett, amiben a tradicionális közép- és a munkásosztály sem tudott helytállni, ami egyre népesebb választói rétegben váltotta ki a protekcionizmus iránti igényt (Tamir, 2019:3-21). A nemzetállamok globális tőke iránti kiszolgáltatottsága, a transznacionális vállalatok felemelkedése tovább erősítette ezt a folyamatot. De miért a nacionalizmus éledt újjá és vált sok államban a protest érzületet a pártrendszerbe becsatornázó politikai alternatívává ebben a helyzetben?

A válasz a nacionalista politika összetettségében és komplexitásában rejlik. Miközben a kulturális és gazdasági védelem, továbbá a politikai egység ígérletét közvetíti, egyúttal mobilitást, előre lépési lehetőséget is felajánl híveinek. A történelmi példákra, előzményekre építve pedig azt hirdeti, hogy a széttöredezett egységet, az állami cselekvőképességet vissza lehet állítani. Egy olyan politikai doktrína és érzelem, amelynek központi gondolata szerint a legitim politikai egység (állam) egybeesik a nemzeti egységgel, az etnikai alapon szerveződő közösség által lakott területtel. Az így kialakított politikai közösség legitimitációja azonban sérül, amennyiben a nemzet egyes tagjai más nemzetek által uralt politikai egységekbe kerülnek, illetve ha saját egységükben túl nagy számban vannak más nemzetekhez tartozók (Bogdanor, 2001:403-404).

A nacionalizmuselméletek modernista irányzatának legismertebb szerzője, Gellner úgy vélte, hogy a nacionalizmus akkor erősödik, ha a nemzet és a nemzetállam kongruenciája sérül, vagyis a nemzet által lakott terület nem esik egybe a nemzetközi jog által elismert határokkal (Gellner, 1983:1-7). A domináns etnikai, nemzeti közösség hatalmának megkérdőjeleződése, sérülése a radikális jobboldal felemelkedését magyarázó elméletekben is megjelenik (Betz – Johnson, 2004:323; Mudde, 2010:1173). Minkenberg szerint az etnikai homogenitásra épülő nemzet mítosza képezi a radikális jobboldal *in-group/out-group* megosztás szerinti gondolkodásának, politikai stratégiájának alapját. Az elitellenes politikai programot pedig a populizmuselméletek egy irányzata úgy értelmezi, hogy a populisták szerint a nemzeti homogenitás veszélybe került, esetleg már meg is szűnt, mert a kormányzati hatalommal rendelkezők nem a megfelelő lépéseket tették a külső és belső kihívásokkal szemben. Ez az álláspont azt eredményezi, hogy a radikális jobboldal az individualizációt támogató és az etnikai kötelek elutasítását, tagadását képviselő politikai szereplők ellenpólusaként jelenik meg (Minkenberg, 2017:13-16).

A nacionalizmus fogalmának korábbi, modernizációhoz kapcsolódó értelmezése 1945 után változott meg és kapott új, negatív tartalmat (Tamir, 2019:13-21). Ennek ellenére mint politikai ideológia nem veszítette el jelentőségét, és a negatív kontextus sem vált általánossá. A kritikák ellenére a demokratikus átalakulás és a gyarmatbirodalmak felbomlása idején továbbra is olyan politikai programként jelent meg, amely az imperializmussal szemben az öngazgatást biztosító politikai közösségek létrehozását hirdeti (Hazony, 2019:21-60).

A nacionalizmus fogalma a 2010-es években kezdett újra népszerűvé válni a nyugati politikai átalakulással összhangban. Újra nyíltan léptek fel olyanok, akik pozitív jelenséggént írták le (pl. Hazony, 2019; Tamir, 2019) és a nemzetállami szuverenitást korlátozó, (korábban kialakultnak hitt) homogenitást veszélyeztető folyamatok kontrollálására, a politikai elit ellenőrzésének biztosítására a nemzetállamot erősítő politikai irányvonalat javasolták

megoldásnak. A nacionalista politika megerősödésének hatására két fogalom jelent meg és vált szélesebb körben használttá: a *new nationalism* és a *neo-nationalism*.

A *new nationalism* fogalom elsősorban a publicisztika területén, különösen 2016-ban, a brit népszavazás eredményének, valamint Trump elnökválasztási győzelmének következtében volt népszerű. Az angolszász kultúrkörben elsősorban azért is terjedt el, mert a Trump sikerében meghatározó szerepet játszó Breitbart internetes oldal mögött álló Stephen Bannon a gazdasági nacionalizmust helyezte középpontba a 2016-os kampány során, majd a Fehér Házban eltöltött időszakában is, ami az amerikai jobboldal „(nemzet)államépítő” nacionalizmus iránti nosztalgiáját fejezte ki. Ez az elképzelés számos ponton épít a modernista iskola nacionalizmus elméletére. Gellner szerint a modern nemzet, valamint a modern nemzetállam konstrukció, amit politikai célok és elvek mentén építettek fel a XIX. század második felétől Európában, majd kísérletet tettek alkalmazására más kontinenseken is (Gellner, 1983). A *new nationalism* hirdetői szerint, ha a múltban sikeres lehetett a nemzetállam építésének projektje (pl. szavazati jog kiterjesztése; politikai elit elszámoltathatóságának biztosítása; nemzeti oktatási, egészségügyi és szociális rendszer felépítése), akkor a politikai közösség állami beavatkozással történő megerősítése ismét végrehajtható (Tamir, 2019:22-30).

A politikatudományban a *neo-nationalism* kifejezés jelent meg hasonló tartalommal az ezredfordulót követően. Egy 2006-os kötet szintetizáló tanulmánya (Gingrich – Banks, 2006) a globalizáció gazdasági, politikai és szociokulturális hatásaira adott reakcióként határozta meg az új nacionalizmus tartalmát. A szerzők elsősorban a globalizációellenes, lokális érdekeket megjelenítő elemeket emelték ki, ami kapcsolódott a 2000-es években bővülő, globalizációkritikus mozgalmakat vizsgáló irodalomhoz. Erre az elméletre épít az Eger – Valdez szerzőpáros, akik egy 2019-es EP-választással kapcsolatos kötet radikális jobboldallal foglalkozó fejezetének az „Új nacionalizmus felemelkedése” (*The rise of neo-nationalism*) címet adták. Tanulmányukban azt állítják, hogy Európában a modern nemzetállam szuverenitásának és autoritásának helyzete vált az egyik központi konfliktussá, amelyben a radikális jobboldal a nemzetállami szuverenitás külső erővel szembeni védelmét hirdeti (Eger – Valdez, 2019). Ez az állítás jelentős változás azon elmülethez képest, amely a bevándorlást tekintette a radikális jobboldal központi ügyének (lásd dolgozat 4. fejezete).

Eger és Valdez 18 nyugat-európai ország 1970-2015 között tartott választásain induló pártok programját összehasonlítva jutott arra következtetésre, hogy a vizsgált négy és fél évtized alatt a radikális jobboldali pártokként ismert szervezetek egyre inkább a multikulturalizmus elutasítóivá, a protekcionizmus hirdetőivé váltak, miközben más pártcsaládok esetében a globalizációt, nemzetközi együttműködést preferáló álláspont vált dominánssá. A nemzetállami

keretek védelmének hirdetése egyre karakteresebb jellegzetessége lett a radikális jobboldalnak, ami azt is eredményezte, hogy ezek a pártok a politikai közösség értelmezésének, megszervezésének kérdésében egyre élesebben elkülönülnek más pártoktól. Az egyenlőség gondolatának, továbbá a szociális gondoskodás kiterjesztésének elutasítása elválasztja őket a baloldaltól, a protekcionista gazdaságpolitika pedig a jobboldaltól (Eger – Valdez, 2019). Ez a következtetés gyakorlatilag megegyezik azzal az elmélettel, amely szerint a globalizáció strukturálisan alakítja át az európai politikát, a preferenciákat – pártok, politikusok és választók szintjén egyaránt – pedig egyre inkább az határozza meg, hogy ki válik ennek a változásnak nyertesévé, illetve vesztesévé (Kriesi et al., 2008).

Bár Eger és Valdez az európai integráció vonatkozásában tekinti központi kérdésnek a nemzetállami szuverenitást, a bevándorlást és a globalizációt továbbra is etnikai, kulturális hatásokkal járó és ilyen tartalmú politikai reakciót kiváltó folyamatként vizsgálja (Eger – Valdez, 2019:126-128). Dolgozatomban arra a következtetésre jutottam, hogy a vizsgált pártok egyaránt szuverenitási problémaként értelmezik az európai integrációt, a migrációt, a gazdasági globalizációt és a reurbanizációt, a városfejlődés új szakaszát is, ami a fentebb idézett szerzők definíciójához, elméletéhez képest még hangsúlyosabb szerepet tulajdonít a nemzetállam eszméjének.

Ez a politikai álláspont azonban számos ponton ellentétes a mainstream állásponttal. A nyugati politikában dominánssá váló liberalizmus (Schlett, 2018) a legitim politikai rend alapjának az egyéni szabadságot tekinti, ami a politika gyakorlati világa mellett a tudományos, kulturális és gazdasági életet is meghatározza (Hazony, 2019:34-44). Hazony szerint a globalizációval összefonódó liberalizmusnak három riválisa maradt a nyugati politikai rendszerekben. A neokatolikus nacionalizmus a bibliai morális minimum fenntartására törekszik, azonban a viták ellenére elfogadja a kialakult nemzetközi politikai és gazdasági rendet. A konzervatív politikai szereplők egy része a bibliai morális alapok elfogadása mellett továbbra is ragaszkodik a protestáns szuverenitás hagyományához, ami esetükben gyakoribb és élesebb konfliktusokat eredményez a mainstream politikai szereplőkkel. Náluk is több konfliktust generálnak azonban a neonacionalista szemlélet hirdetői, akik a francia forradalom nacionalizmusát követik, az állammal összefonódó nemzet eszméjét hirdetik, elutasítják a bevándorlást, a nemzetközi szervezetek munkájában történő részvételt és távol állnak a vallási alapoktól (Hazony, 2019:57-59).

Az utóbbi csoport sok tekintetben azonos a disszertációban vizsgált pártok által képviselt programmal. Az európai integrációban a nemzetállami szuverenitást, érdekérvényesítést, gazdasági mozgásteret korlátozó folyamatot látnak. A migráció keretében olyan, a többségi

államalkotó nemzettől eltérő népesség megjelenését és erősödését érzékelik, amely elutasítja a korábban kialakult keretek közé történő integrációt, szervezetei révén pedig más államhoz kötődik, ami ennek következtében hatványozott kihívást jelent a nemzetállam számára. A globális tőke korlátot jelent területfejlesztés, gazdasági fejlesztés szempontjából, ezáltal akadályozza a politikai közösség egyben tartását. A három folyamatot pedig a reurbanizáció szintetizálja és erősíti fel: a települések, különösen a városok szerkezetének átalakulása alapjaiban változtatja meg a választók életét és egy országnak a karakterét, ezen keresztül mozgásterét is.

A vizsgált pártok válasza a jelentkező problémákra a nemzetállam megerősítésének programja, akár a nemzetközi szervezetek, együttműködések rovására is, annak érdekében, hogy újra nemzetépítési projektet tudjon végrehajtani. Az állam által végrehajtható nemzetépítés nacionalista eszménye elsősorban a radikális jobboldali pártok révén kapott újjászületési lehetőséget. Kérdés azonban, hogy lehetséges-e még az etnikai, vallási és életmódbeli szempontok alapján polarizálódott nyugati társadalmakat egységes nemzetnek tekinteni. További kérdés, hogy a sok társadalmi szereplő közül egyáltalán mennyinek van még igénye arra, hogy ebben a politikai közösségi formában történjen a gondolkodás Nyugat-Európában. A korábban idézett szerzők (pl. Hazony, Minkenberg, Mudde) egyúttal arra is kitértek, hogy a nacionalizmus és nemzetállam kérdéskörének jelentőségét számos politikai szereplő érzékeli, azonban nem törvényszerű, hogy az államépítő, modernista iskola által meghatározott nacionalista választ adják a felmerülő problémákra.

3.3. Hogyan válik az újnacionalizmus politikai programja a nemzeti politikai konfliktus rendszerek részévé?

A nemzeti szuverenitást hirdető politikusok többsége az utóbbi évtizedekben a *mainstream* pártok perifériájára sodródott, ami hozzájárult ahhoz, hogy a hagyományos kormányzó pártok álláspontja uniformizálttá vált a fentebb tárgyalt témákban. Az euroszeptikus és bevándorlásellenes politikusok kiszorultak Franciaország, Hollandia, Németország nagy pártjaiból, ami saját párt alapítására (pl. Franciaországban Pasqua és de Villiers) vagy a radikális jobboldalhoz történő csatlakozásra (pl. CDU konzervatív szárnyának egy része) sarkallta őket. Nem csupán a protekcionista, hanem a piacpártiságon alapuló kritikák és politikai innovációs kísérletek (pl. VVD és FDP esete) sem jártak eredménnyel a *mainstream* pártok esetében. Mindez könnyítette a radikális jobboldali pártok helyzetén, amelyek számára lehetőség nyílt, hogy a szakirodalom által eklektikusnak, kizárólag szavazatmaximalizálást szolgálónak tekintett programjukat a nemzeti szuverenitás kérdésre fókuszálva koherensebbé

és egyúttal szélesebb szavazóközönség számára is vonzóbbá tegyék. Az ekletikusnak gondolt programot az állam által végrehajthatónak vélt nemzetépítés gondolata szervezi rendszerré, ami ráadásul egyre kevésbé találkozik riválissal a nyugat-európai pártok és politikai eszmei kérdésekkel foglalkozó műhelyek részéről.

Dolgozatomban arra a következtetésre jutottam, hogy a 2. hipotézishez kapcsolódó többség-kisebbség törésvonal az egyetlen, ahol a választói és ideológiai szinten érzékelhető szembenállás szervezeti szempontból is megjelenik: a radikális jobboldali pártoknak nincs muszlim képviselője, migrációs háttérű is csak elvétve akad, miközben ellenfeleikre ennek ellenkezője érvényes. Az 1. hipotézis csak a holland esetben bizonyult igaznak, ami a párt sajátos szervezeti modelljével magyarázható. A munkásosztály esetében csoportszavazást sikerült kimutatni. A város-vidék törésvonallal kapcsolatban pedig nem a vidéki, hanem eliten kívüli szocializáció bizonyult fontosabbnak a radikális jobboldali vezetők vonatkozásában.

1. táblázat. A hipotézisek összegzése pártok szerint.

	FN/RN	PVV	FPÖ	AfD	Következtetés
H1	-	+	0	0	Európai Parlamentet a radikális jobboldali politikusok patronázs pozíciók forrásának tekintik
H2	+	+	+	+	Minden szinten érvényesülő ellentét, új törésvonalként értékelhető
H3	-	-	-	-	Csoportszavazás mutatható ki
H4	0	+	0	+	Nem a vidéki, hanem a mainstream eliten kívüli szocializáció a meghatározó

Ennek ellenére a radikális jobboldal mint politikai jelenség nem szűkíthető bevándorlásellenes *single-issue* pártok körére. Amint a disszertációban bemutatásra került, ezek a pártok ennél jóval szélesebb kérdéskörre reflektálnak és a jövőben az sem zárható ki, hogy a másik három kérdés esetében is szervezeti szinten megjelenő, törésvonallá váló konfliktusról beszélhetünk majd. Azért is lenne felületes megállapítás a migráció kérdésére szűkíteni a radikális jobboldalt, mert ez a kérdés egy jóval nagyobb, a politikai közösség egészét érintő kérdéshez, a nemzeti szuverenitás és a nemzetállam fogalmához kapcsolódik, ami a dolgozat 7.1. és 7.2. alfejezetében részletes bemutatásra került.

A vizsgált pártokat már nem csak eszmei hasonlóságok, politikai stílus kapcsolja össze, hanem nemzetközi együttműködések is. Az európai intézmények munkájában történő részvétel kényszerrel is jelenlett a radikális jobboldali pártok együttműködésére, ugyanakkor a részvétel és a napi politikai gyakorlat is közelebb hozta egymáshoz az érintett szereplőket, amit aztán 2010-es évtized politikai helyzete még magasabb szervezettségi szintre emelt.

4. Főbb hivatkozások

- Almeida, Dimitri (2010): Europeanized Eurosceptics? Radical Right Parties and European Integration. In: *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 11, No. 4, 237-253. pp.
- Ares, Macarena (2020): Changing classes, changing preferences: how social class mobility affects economic preferences. In: *West European Politics*, Vol. 43, No. 6, 1211-1237. pp.
- Bartolini, Stefano – Mair, Peter (1990): *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates, 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Betz, Hans-Georg (1994): *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: St. Martin Press.
- Betz, Hans-Georg – Johnson, Carol (2004): Against the current-stemming the tide: The nostalgic ideology of the contemporary radical populist right. In: *Journal of Political Ideologies*, Vol. 9, No. 3, 311-327. pp.
- von Beyme, Klaus (1988): Right-wing extremism in post-war Europe. In: *West European Politics*, Vol. 11, No. 2, 1–18. pp.
- Biard, Benjamin (2019): The influence of radical right populist parties on law and order policy-making. In: *Policy Studies*, Vol. 40, No. 1, 40-57. pp.
- Bíró Nagy András – Dúró József – Hajdú András – Róna Dániel (2011): Nemzet és radikalizmus. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest: Századvég Kiadó, 7-34. pp
- Bogdanor, Vernon (2001, szerk.): *Politikatudományi enciklopédia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Daigle, Delton T. – Neulen, Joséphine – Hofeman, Austin (2019): *Populism, Nativism, and Economic Uncertainty. Playing the Blame Game in the 2017 British, French, and German Elections*. Palgrave Macmillan.
- Dúró József – Hajdú András [2020]: Új nacionalizmus. In: Dúró József (szerk.): *Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában*. Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, Budapest, 11-52. pp.
- Eger, Maureen A. – Valdez, Sarah (2019): The rise of neo-nationalism. In: Bevelander, Pieter – Wodak, Ruth (ed.): *Europe at Crossroads. Confronting Populist, Nationalist and Global Challenges*. Lund: Nordic Academic Press, 113-134. pp.
- Ellinas, Antonis (2010): *The media and the far right in Western Europe: playing the nationalist card*. New York: Cambridge University Press
- Geddes, Andrew – Scholten, Peter (2016): *The politics of migration & immigration in Europe*. London: SAGE Publications Ltd.

- Gellner, Ernest (1983): *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gingrich, Andre – Banks, Marcus (2006): Introduction. Neo-nationalism in Europe and Beyond. In: Gingrich, Andre – Banks, Marcus (ed.): *Neo-nationalism in Europe and Beyond. Perspectives from Social Anthropology*. New York: Berghahn Books, 1-26. pp.
- Givens, Terri E. (2005): *Voting Radical Right in Western Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Hazony, Yoram (2019): *A nacionalizmus erénye*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Jackson, John E. (2003): Politikai módszertan: áttekintés. In: Goodin, Robert E. – Klingeman, Hans-Dieter (szerk.): *A politikatudomány új kézikönyve*. Budapest: Osiris Kiadó, 683-711. pp.
- Kitschelt, Herbert (2007): Growth and Persistence of the Radical Right in Postindustrial Democracies: Advances and Challenges in Comparative Research. In: *West European Politics*, Vol. 30, No. 5, 1176-1206. pp.
- Kitschelt, Herbert – McGann, Anthony (1995): *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kriesi, Hanspeter – Grande, Edgar – Lachat Romain – Dolezal, Martin – Bornschier, Simon – Frey, Timotheos (2008): *Western European Politics in the Age of Globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lánczi András (2004): A politikai tudás. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 13, No. 1-2, 5-28. pp.
- Lipset, Martin – Rokkan, Stein (1967): Cleavage structures, party systems and voter alignments: An introduction. In: Lipset, Martin – Rokkan, Stein (ed.): *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. New York: Free Press, 1-64. pp.
- Lubbers, Marcel – Gijsberts, Mérove – Scheepers, Peer (2002): Extreme Right-wing Voting in Western Europe. In: *European Journal of Political Research*, Vol. 41, No. 3, 345–378. pp.
- Mény, Yves – Surel, Yves (2002): The Constitutive Ambiguity of Populism. In: Mény, Yves – Surel, Yves (eds.): *Democracies and the Populist Challenge*. Houndmills: Palgrave, 1-24. pp.
- Minkenberg, Michael (2017): *The Radical Right in Eastern Europe. Democracy under Siege?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mudde, Cas (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, Cas (2010): The populist radical right: A pathological normalcy. In: *West European Politics*, Vol 33, No. 6, 1167-1186. pp.
- Mudde, Cas (2014): Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. In: *Party Politics*, Vol. 20, No. 2, 217-226. pp.

- Norris, Pippa (2005): *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Oesch, Daniel (2006): *Redrawing the Class Map. Stratification and Institutions in Britain, Germany, Sweden and Switzerland*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- della Porta, Donatella (2008): Comparative analysis: case-oriented versus variable-oriented research. In: della Porta, Donatella – Keating, Michael (eds.): *Approaches and Methodologies in the Social Sciences. A Pluralist Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 198-222. pp.
- Przeworski, Adam – Teune, Henry (1970): *The Logic of Comparative Social Inquiry*. New York: Wiley-Interscience.
- Róna Dániel (2008): A törésvonal fogalma a politikatudományban Magyarországon. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 17, No. 4, 121-144. pp.
- Schlett István (2018): *A politikai gondolkodás története Magyarországon. Appendix*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Stockemer, Daniel (2017): *The Front National in France. Continuity and Change Under Jean-Marie Le Pen and Marine Le Pen*. Cham: Springer International Publishing.
- Tamir, Yael (2019): *Why Nationalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Teperoglou, Eftichia – Tsatsanis, Emmanouil (2011): A New Divide? The Impact of Globalistaion on National Party Systems. In: *West European Politics*, Vol. 34, No. 6, 1207-1228. pp.
- Vossen, Koen (2017): *The Power of Populism. Geert Wilders and the Party for Freedom in the Netherlands*. Oxon: Routledge.
- van der Brug, Wouter – Fennema, Meindert – Tillie, Jean (2000): Anti-immigrant parties in Europe: Ideological or protest vote? In: *European Journal of Political Research*, Vol. 37, No. 1, 77-102. pp.

5. A témakörrel kapcsolatos saját (illetve társszerzős) publikációk jegyzéke

5.1. Tudományos könyvfejezet

Dúró József – Hajdú András [2020]: Új nacionalizmus. In: Dúró József (szerk.): *Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában*. Első kiadás, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, Budapest, 11-52. pp.

Hajdú András – Kurtán Sándor [2020]: Az ellenzékiesség és a kormányzás ciklikussága. Az Osztrák Szabadságpárt menetelése a kormányzásért. In: Dúró József (szerk.): *Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában*. Első kiadás, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, Budapest, 79-121. pp.

Hajdú András [2020]: Az iszlámellenesség prófétája. Geert Wilders harca az iszlám ellen. In: Dúró József (szerk.): *Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában*. Első kiadás, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, Budapest, 269-304. pp.

Hajdú András [2020]: Kihívás jobbról. Az AfD a német pártrendszerben. In: Dúró József (szerk.): *Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában*. Első kiadás, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, Budapest, 305-344. pp.

Dúró József – Hajdú András – Kurtán Sándor [2020]: Kormányon is ellenzékben. A Svájci Néppárt. In: Dúró József (szerk.): *Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában*. Első kiadás, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, Budapest, 345-379. pp.

Hajdú András [2016]: Kékgalléros nacionalizmus? A Jobbik egyéni választókerületi képviselőjelöltjei 2010-ben és 2014-ben. In: Ilonszki Gabriella (szerk.): *Pártok, jelöltek, képviselők*. Első kiadás, Szabad Kéz Kiadó, Budapest. 161-187. pp.

Bíró Nagy András – Dúró József – Hajdú András – Róna Dániel [2011]: Nemzet és radikalizmus. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Első kiadás, Századvég Kiadó, Budapest. 7-34. pp.

Hajdú András [2011]: Újrakezdődő sikertörténet? Az Osztrák Szabadságpárt felemelkedése, hanyatlása és visszatérése. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Első kiadás, Századvég Kiadó, Budapest. 64-92. pp.

Dúró József – Hajdú András [2011]: Kormányon is ellenzékben. A Svájci Néppárt. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Első kiadás, Századvég Kiadó, Budapest. 138-161. pp.

5.2. Referált szakmai folyóirat

Hajdú András [2020]: Szintlépés vagy átmenet? Az Identitás és Demokrácia képviselőcsoport az Európai Parlamentben. In: *Külügyi Szemle*, Vol. 19, No. 3, 3-18. pp.

Hajdú András [2017]: Generációváltás a radikális jobboldalon? A francia Nemzeti Front és a Flamand Érdek elitjének összehasonlítása. In: *Politikatudomány Online*, No. 4, 64-95. pp.

Hajdú András [2017]: Európa nacionalistái egyesülhetnek? A radikális jobboldal képviselőcsoportjai az Európai Parlamentben. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 26, No. 2, 63-87. pp.

Hajdú András [2014]: A magyar radikális jobboldali képviselők két generációja. A MIÉP és a Jobbik parlamenti képviselőinek összehasonlítása. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 23, No. 2, 59-86. pp.

Hajdú András [2012]: A skandináv radikális jobboldal két generációja. In: *Politikatudomány Online*, No. 3, 1-24. pp.

5.3. Konferencia előadások

2019

- Magyar Politikatudományi Társaság XXV. Vándorgyűlése, Budapest (ELTE-ÁJK)
Panel: Politikai vezetés és kormányzás – analitikus és normatív perspektívák (panelvezető: Illés Gábor)
Előadás címe: A prófétai imázskonstrukció lehetőségei és korlátai a kortárs politikai versenyben – Geert Wilders és egyszemélyes „pártjának” sikerei és korlátai

2018

- Politológus Doktoranduszok IV. Konferenciája, BCE-PTI Budapest
Panel: Populizmus és radikalizmus (panelvezető: Kurtán Sándor)
Előadás címe: Új munkáspártok – a radikális jobboldal és a munkásosztály új politikai szövetsége?
- Magyar Politikatudományi Társaság XXIV. Vándorgyűlése, Budapest (MTA-PTI)
Panel: Politikai vezetők, állam, demokrácia (panelvezető: Körösenyi András)
Előadás címe: Brutus Caesar trónján – Jörg Haider és Heinz-Christian Strache útja a hatalomba

2017

- Politológus Doktoranduszok III. Konferenciája, BCE-PTI Budapest
Panel: Populizmus és radikalizmus (panelvezető: Várnagy Réka)
Előadás címe: Kihívás jobbról – az AfD a német pártrendszerben
- Magyar Politikatudományi Társaság XXIII. Vándorgyűlése, Győr
Panel: Politikai és elitista politikai vezetők a demokráciaelméletben és a kortárs demokráciákban (panelvezető: Körösenyi András)
Előadás címe: Populista, radikális, outsider – milyen a radikális jobboldali vezető?

2016

- Politológus Doktoranduszok II. Konferenciája, BCE-PTI Budapest
Panel: A politika eltérő perspektívákból II. (panelvezető: Papp Zsófia)
Előadás címe: Generációváltás a radikális jobboldalon?
- UACES (University Association for Contemporary European Studies) Annual Conference, London (Queen Mary University of London)
Panel: The Left and the Financial Crisis (Chair: Michael Holmes)
Előadás címe: The various faces of Populist Euroscepticism (Dúró József – Hajdú András)
- Magyar Politikatudományi Társaság XXII. Vándorgyűlése, Esztergom
Panel: Politikai elit és politikai vezetők (panelvezető: Körösi András, Metz Rudolf)
Előadás címe: Vezér és dinasztia. Család mint politikai erőforrás?

2015

- Politológus Doktoranduszok Konferenciája, BCE-PTI Budapest
Panel: Politikai intézményeken innen és túl (panelvezető: Róna Dániel)
Előadás címe: Kék hullám? A 2015-ös bécsi tartományi választás elemzése
- Magyar Politikatudományi Társaság XXI. Vándorgyűlése, Pécs
Panel: Országgyűlési választások képviselőjelöltjei (panelvezető: Várnagy Réka)
Előadás címe: Két generáció, két eltérő jelölési stratégia?